

Євген Рябінін

ТИПОЛОГІЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ПОЛІТИЧНОГО РЕЖИМУ В УКРАЇНІ

У статті розглядається поняття «політичний режим» та соціально-політичні аспекти, які впливають на його характеристики. Автор дає короткий аналіз стану політичних режимів у країнах колишнього СРСР та дає пояснення щодо їх специфіки. У статті також детально аналізуються типологічні характеристики, притаманні політичному режимові в Україні.

Ключові слова: політичний режим, демократичний, тоталітарний, олігархія, бюрократія.

Yevgen Ryabinin. Typological characteristic features of political regime in Ukraine. The notion of political regime and its social-political aspects are considered in the article, which influence its characteristics. The author gives a brief analysis of political regimes in the post USSR states and gives explanation as for their specifics. Typological characteristic features of Ukrainian political regime.

Key words: political regime, democratic, totalitarian, oligarchy, bureaucracy.

Категорія «політичний режим» втілює в собі реальну політичну владу в конкретному суспільстві та методи її здійснення. Суттєвий вплив на вид політичного режиму здійснюють історичні традиції країни, суспільно-політична

атмосфера, інколи міжнародні обставини. Взагалі, під політичним режимом мається на увазі сукупність характерних для певного типу держави політичних відносин, засобів та методів реалізації влади, наявних стосунків між державною владою і суспільством, домінуючих форм ідеології, стану політичної культури [1, с. 294]. Політичні режими можуть бути демократичними та недемократичними (авторитарними та тоталітарними). Слід зазначити, що саме слово «режим» має негативну конотацію, та відразу на підсвідомому рівні людина думає не про демократію, а саме про тоталітаризм чи авторитаризм.

Але сучасний політичний світ уже не підлягає простому та вузькому визначенню типів режиму, який знає політологічна наука сьогодні. Із розпадом Радянського Союзу та появою на політичній карті світу низки нових держав ми спостерігаємо за процесом постійної трансформації політичного режиму з недемократичного на демократичний та навпаки. Елементи тоталітаризму присутні в усіх країнах СНД, але в послабленому, якісно гіршому вигляді, та цей тоталітаризм є неповноцінним [2, с.41].

Україна належить до пострадянського простору, тому й вона не є винятком стосовно ситуації, коли саме суспільство не може визначитися із режимом, який йому більш підходить. Чому саме тип політичного режиму більшою мірою залежить від суспільства, а не влади? Слід відзначити, що проблема вибору суспільством не/демократичного режиму лежить не лише в політичній площині, але й в психології людини. Розглядаючи цю проблему, неможливо не звернутися до праці відомого німецького соціального психолога Е.Фрома «Втеча від свободи». У цій роботі він виділяє три механізми втечі від свободи, а саме: 1) авторитаризм; 2) деструктивність; 3) автоматизуючий конформізм. Під авторитаризмом він мав на увазі комплекс садомазохістських відносин різного соціального масштабу. Такі відношення виражають тенденцію відмови від незалежності своєї особистості та намагання поєднати своє «Я» із ким-небудь чи чим-небудь зовнішнім для того, що набути такої сили, яку цьому індивідууму бракує [3, с.144].

Метою деструктивності є не активний чи пасивний симбіоз, а ліквідація об'єкта. Хоча деструктивність основана на ізоляції індивідуума, звільнення від почуття безсилля по відношенню до навколишнього світу досягається руйнуванням цього світу [3, с.180].

Крім авторитаризму чи деструктивності, людина може спробувати позбутися від самотності та відчуження шляхом абсолютного підкорення соціальним нормам, стаючи таким, як й усі [3, с.186].

Тому маємо зробити висновок про те, що як й у часи напередодні Другої світової, так і сьогодні люди в тих чи інших країнах намагаються вирішити свої психологічні проблеми шляхом підкорення комусь чи чомусь, оскільки набагато легше відмовитися від відповідальності та перекласти її на іншу людину, яку потім можна буде звинувачувати в усіх проблемах.

Саме пострадянський простір неможливо стовідсотково віднести до якогось одного конкретного типу режиму, який перебуває у стадії «режимного» визначення, тоді як решта країн постсоціалістичного блоку (мається на увазі центрально-східноєвропейські країни) визначилася зі своїми пріоритетами, головним з яких є побудова демократичних держав, що ґрунтуються на фундаменті розвиненого громадянського суспільства.

Чи можемо ми констатувати, що та чи інша країна, яка де-юре є демократичною, де-факто відповідає усім тим вимогам та критеріям, які відрізняють демократичну державу від недемократичної. Навіть США, які після подій 11 вересня 2001 року ввели низку обмежень для свого населення, максимально контролюють їхнє життя, а це вже далеко не є демократією. Так, журналіст Дж.Терли у своїй статті «10 причин, чому США не є вільною країною», перелічив ті моменти, які апріорі не є характеристиками демократичної держави, серед яких він відзначив таке: держава має вбити будь-якого громадянина, який може бути терористом; людина, яка обвинувачується у тероризмі, може бути заарештована на невизначений термін; за людиною можуть стежити без

ордера; влада забороняє судам приймати позики проти США в разі, коли влада не може надати якусь секретну інформацію, що може нашкодити національній безпеці; влада не допускає проведення розслідування проти співробітників ЦРУ, які вбивали людей під час тортур тощо. Отже, з цього переліку ми можемо дійти висновку, що США далеко не демократична країна, а приймаючи ті засоби, які вона використовує на міжнародній арені, дають нам право говорити про міжнародну поліцейську політику цієї країни [4].

Аналізуючи ситуацію в Україні, слід зазначити, що наша держава належить до країн, які ще вибудовують свою політичну систему, намагаються розбудувувати громадянське суспільство та відчують на собі вплив тоталітарного минулого та тиск з боку головних геополітичних гравців (США, Росія, ЄС), а економічні негаразди, перманентна політична криза, регіональні розбіжності з таких питань, як мова, історія, зовнішньополітичний вектор заважає консолідувати суспільство, чим постійно користується влада. Все це впливає на посилення політичної індиферентності та «сінусоїдального» розвитку політичного режиму в державі, який опозиційні політики називають «диктатурою», але це твердження є вкрай неправильним з політологічної точки зору.

Отже, метою статті є проведення аналізу типологічних характеристик сучасного політичного режиму в Україні.

Минув уже 21 рік, як Україна здобула незалежність після розпаду Радянського Союзу, який за своєю природою був тоталітарною державою, Україна апріорі мала таку саму модель управління в усіх сферах суспільного життя. Засуджуючи методи керування в СРСР, на жаль, за усі роки незалежності державі так й не вдалося побудувати громадянське суспільство, налагодити функціонування демократичних інститутів, задіяти громадян до процесу прийняття рішень, відмовитися від адміністративного тиску. Внесення фрази до Конституції про те, що країна є демократичною, не робить її такою автоматично у реальному житті.

Розглядати проблему політичного режиму в Україні поза рамками її перебування в СРСР та без урахування розвитку демократії в країнах колишнього Радянського Союзу є неправильно, оскільки практично всі країни колишнього СРСР мають тіж самі проблеми, які вони успадкували від Радянського Союзу. Країни Південного Кавказу, Центральної Азії, Росія, Білорусь мають недемократичний політичний режим за моделлю вироблення, прийняття та реалізації рішень. Навіть країни Балтії, які є членами ЄС, не можуть бути названими демократичними стовітсотково. Пригнічення росіян та російськомовного населення, невизнання їхньої мови та культури, історії, руйнування пам'ятників радянським воїнам є проявом не лише неповаги, а й агресії проти представників іншої нації, що не притаманно демократичним режимам. У Латвії взагалі на сьогодні мешкає близько 300 тисяч людей, які мають статус негромадян. Це є повною неповагою до людей та проявом подвійних стандартів на європейському просторі.

Росія за усі часи після 1991 року ніколи не була демократичною – розстріл парламенту під час правління Б.Єльцина, жорстка політика В.Путіна, силове вирішення питань на містах є невід'ємною рисою Росії сучасної доби. Білорусія характеризується жорсткою авторитарною владою О.Лукашенка, країни Центральної Азії повернулися до часів кланового протистояння та захопту влади в регіонах.

У світі є різні організації, які оцінюють ступінь свобод в країні. The Democracy Index є глобальним дослідженням рівня демократії в країнах світу, який щодо два роки складає рейтинг країн за рівнем демократичних свобод. Так, в 2011 році було опубліковано рейтинг 167 країн світу за такими категоріями як «Повна демократія», «Недостатній рівень демократії», «Гібридний режим», «Авторитарний режим». Хоча слід зазначити, що наявність чи відсутність демократії не гарантує економічного розвитку та фінансового добробуту у державі, про що й свідчить рейтинг країн за рівнем життя, який було складено ООН також в 2011 році [5].

Отже, за рейтингом демократичних свобод Україна з індексом 5,94 посіла 79 сходинку та є першою в переліку країн із «Гібридним режимом», а за якістю життя 76-те у підрозділі «Країни з високим рівнем розвитку». Інші країни колишнього СРСР мають такі результати: «Недостатній рівень демократії»: 34 (рівень демократії) / 34 (рівень життя) – Естонія (7,61), 41/40 – Литва (7,24), 48/43 – Латвія (7,05), 64/111 – Молдова (6,33); «Гібридний режим»: 102/75 – Грузія (4,74), 107/126 – Киргизія (4,34), 111/86 – Вірменія (4,09); «Авторитарний режим»: 117/66 – Росія (3,92), 137/68 – Казахстан (3,24), 139/65 – Білорусь (3,16), 140/91 – Азербайджан (3,15), 151/127 – Таджикистан (2,51), 164/115 – Узбекистан (1,74), 165/102 – Туркменістан (1,72) [6].

Слід зазначити, що деякі країни колишнього СРСР навіть не намагаються приховати той факт, що країна має недемократичний режим, закріплюючи в Конституціях принципи, які є несумісними із демократичним розвитком будь-якої держави. Так, в Азербайджані були внесені поправки до Основного закону, згідно з якими одна й та сама людина може бути президентом країни необмежену кількість разів. Ще в 2007 році в Казахстані також було прийнято поправки до Конституції, які свідчать про необмежений термін повноважень президентства Н.Назарбаєва. Політичні системи Білорусі та Таджикистану функціонують у режимі суперпрезидентських республік, коли президент має необмежені повноваження та впливає на усі сфери життя суспільства. Конституція України також змінювалася декілька разів з тенденцією до демократизації та навпаки, коли країна повернулася до президентсько-парламентської республіки після обрання В.Януковича Президентом України.

Ситуація, що склалася в Україні, підпадає під визначення найвідомішого дослідника тоталітаризму Х.Арендта, який вважав, що для утворення тоталітарного режиму необхідно декілька умов: наявність великої кількості нейтральних, соціально пасивних, політично необізнаних, індифе-

рентних людей, які неспроможні відстоювати свої права; наявність особливого психологічного стану суспільства, яке втратило інтерес до свого буття; наявність у людей страху. Все це спостерігається в нашій державі на 21 році незалежності.

Доктор історичних наук П.Гай-Нижник у своїй статті «Влада продукує спротив» зазначає, що нинішня українська влада виродилась у викривлену суміш, яка має три складники: новітній феодалізм у господарсько-світоглядному вимірі, неоденікінщина в ідеологічному усвідомленні антиукраїнськості цієї влади й, врешті, початкова стадія неосталінізму, що виявляється в прагненнях зцементувати авторитаризм у політико-адміністративному способі вертикального керівництва країною [7].

Неможливо не погодитися із українським вченим-істориком, та, на мій погляд, слід більш детально проаналізувати ті явища та чинники, що унеможливають демократизацію країни.

Головною проблемою в країні, на думку автора цієї статті, є відсутність професійних політиків. Таке право говорити про низький професійний рівень політиків нам дає той факт, що більшість з тих, хто називає себе політиками, лише люблять свої бізнес-інтереси або інтереси олігархічних кіл.

Теорію еліт в ХХ столітті досліджували такі видатні політологи, як В.Парето, Г.Моска та Р.Міхельс. Згідно з їхнім баченням, правляча еліта перебуває у процесі постійної трансформації, внаслідок чого здійснюється постійний обмін, циркуляція еліт. Для розвитку еліти та країни в цілому потрібне постійне оновлення еліти, завдяки чому будуть з'являтися нові обличчя, нові ідеї, буде формуватися нова політика. Еліта, яка сконцентрована виключно на собі, згодом втрачає свій політичний та ідеологічний вплив, а отже, може бути повалена. Соціальна стабільність неможлива без оновлення політичної еліти. Усі ці вищезазначенні риси притаманні українській політичній еліті сьогодення. Еліта є закритою,

потрапити новим політикам до «елітного політичного клубу» практично неможливо. Тому багато професіоналів та освічених людей, які не мають фінансових можливостей, є поза українським політикумом. Політична еліта сьогодні практично відсутня (мається на увазі професійна група політиків, яка має необхідні знання та є фахівцями в важлих для країни галузях). Після президентських виборів 2004 року у політикум прийшло багато нових облич, але, як засвідчив досвід, кількість нових політиків не відповідає якості. Крім того, ми не можемо сказати, що під час подій 2004 року відбулася докорінна ротація політичних еліт. На думку автора, деякі олігархічні кола отримали доступ до влади чи можливість впливати на неї, а також ми змогли спостерігати докорінне змінення геополітичних пріоритетів нашої держави. Вибори 2012 року не стануть винятком, коли у виборчих списках можна буде побачити співаків, спортсменів, акторів тощо. Відсутність професійних політиків також пояснюється фактом того, що в країні не працює соціальний ліфт. На сьогодні ми не спостерігаємо конкуренцію чи конфлікт програм, а спостерігаємо конфлікт персоналій, що є ознакою закритості та бесперспективності подальшого функціонування такої «еліти».

Якщо говорити про методи, які використовує влада в межах існуючого політичного режиму, слід зазначити, що вони безсумнівно є адміністративно-командними. Профспілковий рух взагалі відсутній, а первинні профспілкові організації залежать від керівництва підприємства, інституції чи установи. Головним посередником між владою та суспільством є бюрократія, яка допомагає сучасній владі контролювати ситуацію в країні та недопускати людей до процесу прийняття рішень чи обстоювання своїх прав та свобод. Бюрократія є супутницею нестачі у суспільстві засобів для існування, породження умов, коли потрібен жорсткий контроль за кількістю життєвих благ у населення та його доступу до процесу прийняття рішень. Бюрократизм виявляється не лише у надмірному розрос-

танні апарату, але і виливається в тотальну засекреченість усіх форм і методів його діяльності. І оскільки владні права його ніким не обмежуються, то основною формою його діяльності стає адміністративне свавілля. Все це доповнюється адміністративним обмеженням усіх, навіть елементарних прав і свобод індивіда. Бюрократія, яка складається також із людей, що не є фінансово забезпеченими, виконує розпорядження влади, отримуючи за це жалюгідну фінансову винагороду. Першопричиною радянської бюрократії Л.Троцький вважав економічну нерозвиненість Росії, її бідність після революції та війну всіх проти всіх, що впливала з цих умов [8, с. 241]. У таких умовах суспільство атомізується, приватний інтерес превалює над усім іншим. Таку саму ситуацію ми спостерігаємо в Україні, коли влада контролює економічну та фінансову незалежність населення, робить усе можливе для того, щоб населення володіло якомога меншою кількістю фінансів та засобів виробництва.

В умовах, коли економіка контролюється державою, державний апарат та олігархічні кола, інтереси яких цей апарат лобіює (хоча в Україні представники олігархії в той самий час є представниками влади), стає тотальним власником усіх матеріальних складових життя суспільства.

Отже, другою проблемою в країні є відсутність економічної незалежності населення та реального середнього класу, який міг би впливати на економічну та політичну ситуацію в країні.

Контроль над економічною сферою, рейдерські захвати підприємств необхідні для правлячого режиму задля укріплення своїх матеріальних основ, для вільного використання ресурсів країни. Як заявляють експерти, при владі В.Януковича кількість рейдерських захватів збільшилася та становить 3 тисячі на рік. На думку А.Семидідько, директора Антирейдерського союзу підприємців України, рейдерство набуло таких масштабів, що є реальною загрозою для економічної безпеки України. В Україні інсує 35-50 спеціалізованих рейдерських груп, які складаються із

досвідчених юристів та економістів. Збиток від рейдерських захоптів становить \$3-5 млрд щорічно [9].

Головним інструментом контролю населення будь-якої недемократичної влади є правоохоронні органи, війська, суди. За усі роки незалежності нашої держави ми могли спостерігати, як суди виносять заздальгідь несправедливі рішення та вирокки, а правоохоронні органи не виконують функцію охорони громадян, які гинуть у відділках міліції після незаконного арешту. Згідно з інформацією виконавчого директора Українського Гельсінського союзу А.Буценка в 2011 році 980 тисяч українців постраждали від насилля з боку міліції і з кожним роком ця цифра збільшується. Насилля щодо громадян використовується за трьома причинами: 1) політичне переслідування; 2) переслідування людей за замовленням представників великого бізнесу з метою заволодіти тими чи іншими бізнес-активами конкурента; 3) необхідність підтримувати показчик розкриття злочинів за рахунок обвинувачення людей, які ці злочини не скоювали. Така система створюється задля всебічного залякування та пригнічення волі населення. Як і в тоталітарних державах, режим використовує міліцію для того, щоб забезпечити контроль над людьми, використовуючи методи морального та фізичного пригнічення.

Усе це свідчить про те, що у країні встановлено тоталітарний режим у своїй початковій стадії. Цей режим не є демократичним, він характеризується політичною «закритістю» та тотальним домінуванням владно-олігархічних кіл в економічній сфері. Цей режим обслуговує бюрократичний апарат, який не усвідомлює, що також немає жодного майбутнього, якщо буде й надалі реалізовувати антинародну політику; правоохоронні органи виконують контролюючу та караючу функцію, а не захисну щодо населення, а ЗМІ втратили просвітницьку та мають лише розважальну функцію, подаючи інформацію, що не відповідає дійсності.

Отже, як вважає П.Гай-Нижник, українська влада елементарно не усвідомлює, що революції можливо буде

уникнути лише тоді, коли влада зрозуміє потребу в пошуку компромісу, в поступках й потребу еволюціонування до оновленої системи державно-політичного життя. Але, все ж таки, усі Президенти України не були та не є самотійними фігурами, які мають можливість впливати на соціально-політичні та економічні процеси в країні, вони захищають бізнес-інтереси наближених до них олігархічних груп, які, апріорі, не є прибічниками розбудови заможної, соціально стабільної, об'єднаної держави із громадянським суспільством, яке має можливість захищати свої інтереси.

1. Політологічний енциклопедичний словник. – К.: Генеза, 1997. – 400 с.

2. Мирский Г. Умер ли тоталитаризм вместе с 20 веком? / Г.Мирский // Международная экономика и международные отношения. – 2002. – №1. – С.40–51.

3. Fromm E. Escape from freedom / Erich Fromm // Rinehart & Company, Inc. – New York, 1941. – 305 p.

4. Turley J. 10 reasons the U.S. is no longer the land of the free / Jonathan Turley [Electronic resource] – Mode of access: http://www.washingtonpost.com/opinions/is-the-united-states-still-the-land-of-the-free/2012/01/04/gIQAvCD1wP_story.html

5. Рейтинг стран мира по уровню жизни [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://euro-life.com.ua/index.php/rejting-stran-mira-po-urovnyu-zhizni>

6. Рейтинг стран мира по уровню демократии – информация об исследовании [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://gtmarket.ru/ratings/democracy-index/info>

7. Гай-Нижник П.П. Влада продукує спротив / П.П.Гай-Нижник [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.hainyuzhnyk.in.ua/doc/2012doc.vlada_produkue_sprotyv.php

8. Бутенко А.П. Партия-государство как тандем особого способа осуществления и удержания власти / А.П.Бутенко // Социально-гуманитарные знания. – 2000. – №4. – С.239–261.

9. При Януковиче в Украине участились рейдерские захваты [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://economics.lb.ua/state/2012/05/18/151676>